

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בהעלתך, תש"ע
מספר 863

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

קומה ה' – נסיעת הארון במדבר

לא רבים משתמשים בתרגומי המקרא להבנתו, אף שאלה הם הפירושים הקדומים ביותר. פרשנות התרגומים לכתובים (בעיקר אלה המודפסים במקראות גדולות) שונה פעמים רבות מהפרשנות המקובלת, ולעתים היא קרובה יותר לפשוטו של מקרא.

נתבונן בפרשנות התרגומים ובפרשנות רש"י ואבן עזרא, בעניין אחד בן שני פסוקים המופרדים מסביבתם על ידי שתי נ"ן הפוכות (י:לה-לו):

וַיְהִי בְּנִסְעַ הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ה' וַיִּפְצוּ אֹיְבֵיךָ וַיִּנְסוּ מִשְׁנֵאֶיךָ מִפְּנֵיךָ. וּבְנַחֲהָ יֹאמֶר שׁוּבָה ה' רַבְבוֹת אֲלֵפֵי שְׂרָאֵל.

משה מתפלל כאן שתי תפילות: אחת בנסוע הארון ואחת בנוח הארון. התפילה הראשונה – בנסוע הארון, מובנת. משה מתפלל נגד שונאיהם של ישראל, כלומר, משה מתפלל שבזמן המסע, כשהעם עייף ולא מוגן, יפוצו האויבים ולא יתקיפוהו.

בתפילה זו משה משתמש בביטויים "אויביך" ו"משנאיך", כיוון שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם, כפי שנאמר בתהלים: "כִּי הִנֵּה אֹיְבֵיךָ יִהְיֶינָה וּמִשְׁנֵאֶיךָ נִשְׂאוּ רֹאשׁ. עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וַיִּתְּעֲצוּ עַל צְפוּנֶיךָ" (פג:ג-ד). אלו ש"על עמך יערימו סוד" הם "משנאיך".
הפנייה "קומה ה'" מוסברת אצל ראב"ע:

כדרך בני אדם לעמוד להלחם. וטעם "ויפוצו" – כאשר יראו שקמת לעשות מלחמה, מיד יפוצו אויבך. וכן בתהלים (סח:ב): "קוּם אֶל־הַיָּם וַיִּפְצוּ אֹיְבֵיךָ וַיִּנְסוּ מִשְׁנֵאֶיךָ מִפְּנֵיךָ".

אונקלוס מתרגם: "אתגלי ה'". וכן יונתן: "אתגלי כדון מימרא דה'" (= התגלה עתה מאמרו של ה'). תרגום ירושלמי המקוטע מתרגם: "קום כען מימרא דה'" (= קומה דבר ה'). מאחר שדרכם של התרגומים להרחיק את ההגשמה מהקב"ה ולא לייחס לו תכונות אנושיות, אין לומר שהקב"ה קם או יושב וכד'. לכן התרגומים מתרגמים את "קומה ה'" – "התגלה ה'", או אפילו 'קום מאמרו של ה'".

מתי אמר משה תפילה זו?

התרגומים הירושלמיים מפרשים שמשה התפלל תפילה זו לפני מסע הארון. תרגום פסיאודו יונתן:
וַהֲנֵה פֶד הָנָה בְּעֵי לְמִיטַל אַרְוָנָה הָנָה עֲנָנָה מְקַפֵּל וְקָאִים וְלֹא הָנָה נְטִיל עַד דְּמִשָּׁה הָנָה קָאִי בְּצִלוּ מְצָלֵי וּבְעֵי בְחָמִין מִן קָדָם ה' וְכֵן אָמַר אֲתִגְלִי פְדוֹן מִימְרָא דֵה' בְּתַקוּף רוּגְנֵךְ וַיִּתְּבַדְרוּן בְּעֵלֵי דְבִבְיָהוֹן דְּעַמְּךָ וְלֹא יִהְיוּ לְסַנְאִיָּהוֹן רִיגֵל לְמִיָּקוּם קְדָמְךָ.

תרגום: ויהי כאשר היה מבקש [רצה] לנסוע הארון, היה הענן מתקפל ועומד ולא היה נוסע עד שמשה היה עומד בתפילה מתפלל ומבקש רחמים מן לפני ה'. וכך אמר: התגלה עתה מאמרו של ה' בחוזק רוגזך ויפוצו [ויתפזרו] בעלי שונאיהם [אויביהם] של עמך ולא יהיו לשונאיהם רגל לעמוד לפניך.

תרגום ירושלמי המקוטע:

והות כד הוה ארונא נטל הוה משה קאים ידוי בצלו ואמר קום כען מימרא דה' בתקוף חילך ויתבדרון בעלי דבביהון דעמך ויערכון שנאך מן קדמך.

תרגום: ויהי כאשר נסע הארון היה משה מרים ידיו בתפילה ואמר: קומה דבר ה' בעוז כוחך ויפוצו אויבי עמך, וינסו שונאיך מפניך.

אבל רש"י הסתמך על מדרש תנחומא ופירש: "קומה ה'" – לפי שהיה מקדים לפנייהם מהלך שלשת ימים, היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר". וכך נאמר במדרש תנחומא (ורשא) פרשת ויקהל (סימן ז):

כיון שהיה מקדים שלשה ימים לתור להם מנוחה יומם ולילה, שנאמר: "נֶאֱרָוּן פְּרִיַת-ה' נִסְעֵ לַפְּנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה", היה משה אומר באותה שעה קומה ה' וגו' כלומר עמוד והמתן לנו ולא תניח אותנו, שנאמר: "וַיְהִי בְּנִסְעֵ הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ה' וַיַּפְּצוּ אֵיבֵיךָ" וגו'.
אך רש"י בעצמו בפירושו במקום אחר (במד' ט: יח) אומר:

"על-פי ה' יסעו" – שנינו במלאכת המשכן, כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה, תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה', ונסע דגל מחנה יהודה, זו בספרי.

רש"י מסתמך כאן על מקור מדרשי אחר – ספרי במדבר, פרשת בהעלותך (פיסקא פד). נאמר שם: "מגיד הכתוב כשהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מקופל ועומד ולא היה מהלך עד שמשה אמר לו קומה ה'". לכאורה רש"י סותר את עצמו: בפרק ט' הוא מסתמך על הספרי ומסביר שהענן חיכה לתפילתו של משה ורק אחר כך הוחל במסע, ואילו בפרק י' הוא מסתמך על תנחומא ומסביר שהענן הקדים בשלושה ימים, והמתין להם על פי תפילתו של משה.

אפשר לתרץ ולומר שרש"י אמנם מחבר את שני המדרשים, ואין סתירה בדבריו: בפרק ט' כתוב במפורש "על-פי ה' יסעו" – לא משה קובע מתי בני ישראל ייסעו אלא הקב"ה, וסימן לכך היה תחילת תזוזת הענן. לכן רש"י מביא את הספרי שהענן מתחיל לסמן שיש להתארגן לתזוזה – "היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה". הענן חיכה לגמר התארגנות העם לנסיעה. אך על העם היה לא רק לארוז את חפציו אלא גם לארגן את המשכן לנסיעה. לכן הענן "לא היה מהלך עד שמשה אומר 'קומה ה'".

אחרי שמשה אמר "קומה ה'", החל הענן לנוע במהירות. העם לא יכול ללכת במהירות הענן, לכן תפילתו של משה הייתה (לפני תחילת המסע) שהענן לא ירחיק יתר על המידה מהעם (לכל היותר מהלך שלושה ימים), כמובא בתנחומא.

התפילה השנייה – "שוֹבָה ה' רַבּוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל", נאמרה מפי משה בנוח הארון. תפילה זו אינה מובנת: מה כוונת הפנייה "שוֹבָה ה'" ? מהיכן ישוב ? והמשכה – "רבבות אלפי ישראל" – מה הקשר בין החלק הראשון של הפסוק לחלקו האחרון, ומה פירוש "רבבות אלפי ישראל" ?

אונקלוס מתרגם: "תוב ה' שרי ביקרך בגו רבוות אלפאי דישראל" (=שוב חזור) ה' שכון בכבודך בתוך רבבות אלפי ישראל).

תרגום פסאודו יונתן:

כִּד הִנֵּה בְּעֵי לְמִשְׁרֵי אֲרוֹנָא הִנֵּה עֲנָנָא מְקַפֵּל וְקָאִים וְלֹא הִנֵּה פְּרִיס עַד דִּהְנֵה מִשֶּׁה קָאִים בְּצִלוֹ וּמְצִלֵי וּבְעֵי רַחֲמִין מִן קֶדֶם ה', וְכֵן אָמַר תוּב דְּדוֹן מִימְרָא דֵה בְּרַחֲמֵךְ טְבִיא וְדָבַר יַת עֲמֵךְ יִשְׂרָאֵל וְאַשְׁרֵי אִיקַר שְׂכִינְתֵךְ בִּינֵיהוֹן וְרַחֲמֵי יַת רַבּוּתָא דְבֵית יַעֲקֹב מִנֵּין אֶלְפֵיא דִּישְׂרָאֵל.

תרגום: וכאשר היה מבקש לחנות הארון היה מתקפל ועומד. ולא היה פורש עד שהיה משה עומד בתפילה ומתפלל ומבקש רחמים מן לפני ה'. וכך אמר: שוב נא מאמרו של ה' ברחמיך הטובים ונהג את עמך ישראל והשכן כבוד שכינתך ביניהם ואהוב את רבבות בית יעקב מנין אלפים של ישראל.

תרגום ירושלמי המקוטע:

וכד ארונא הוה שרי הוה משה זקיף ידוי בצלו ואמר חזור כען מימרא¹ דה' מן תקוף רוגזך ותוב עלן ברחמך טביא ובריך רבוותא ואסגי אלפאי דבני ישראל.

תרגום: וכאשר נח הארון נשא משה את ידיו בתפילה ואמר: חזור ה' מחרון אפך ושוב עלינו ברחמיך הטובים וברך הרבבות והרבה האלפים של בני ישראל.

התרגומים מפרשים "שוֹבָה" מלשון חזרה, וכל תרגום מוסיף הסבר מהיכן לשוב או לאן לשוב.

ורש"י מסביר: "שוֹבָה ה'" – מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן (יש' ל: טו) 'בְּשׁוֹבָה וְנַחַת תִּנְשְׁעוּן', כלומר משה מבקש שהשכינה תשרה (תנוח) על רבבות ישראל. גם אבן עזרא מפרש את המילה "שוֹבָה" מלשון מנוחה אך מסביר: "שוֹבָה ה' רבבות אלפי ישראל, שיניחם ולא ירגזו מאויב", כלומר הקב"ה יגרום שבני ישראל ינוחו מאויב. יש לשים לב שהן אונקלוס הן תרגום יונתן מסבירים "שוֹבָה" מלשון חזרה וגם מלשון מנוחה.

ד"ר אפרים יצחקי

המחלקה לתלמוד

¹ גם כאן להרחקת ההגשמה.